

Látóköron innen és túl

Az idegennel való találkozás krízise

H. G. Wells A Vakok Országa című

elbeszélésének tükrében

KUNT ANNA

„Rettenetes, hogy a tényektől sose tudjuk a valóságot.”

(Rilke)¹

Absztrakt: A tanulmány az irodalom és antropológia külpolitikájának közös játszóterén vizsgálja Herbert George Wells *A Vakok Országa* című elbeszélésén keresztül a *saját és a radikálisan más* találkozásának ütközésén és dilemmáján túl, a *kultúrafüggő fogyatékoság* jelenségét. Olyan fiktív esettanulmány ez, mely egy irodalmi textust tűz ki terepe helyszínéül, a szövegre olyan tükörként tekint, melyben ember és kultúra válik láthatóvá. Az irodalmi szöveg többletadó képessége jelen esetben abban áll, hogy legitimált poétikai eszköztárának forgatásával egyértelműbben tud kidomborítani bizonyos problémákat, saját fiktív voltán keresztül képes könnyebben értelmezhetővé tenni a valóságot. A fentebb említett folyamatok működési mechanizmusainak jobb megértése segítheti, a másság iránti fokozottabb és tudatosabb nyitottság kifejllesztése révén, az együttélés mikéntjének kialakítását, s hozhat közelebb – nem utolsó sorban – önmagunk megértéséhez is.

Kulcsszavak: irodalom mint terep, kultúrafüggő fogyatékoság, vakság, nyitott krízis, idegenség stigmája

Az idegennel való találkozás és ezzel párhuzamosan a sajáttal való szembe-sülés krízise napjaink egyre inkább globalizálódó, világfaluvá alakuló környezetében mindannyiunkat érinti. E probléma nyomában a tanulmány egy irodalmi szöveget, Herbert George Wells *A Vakok Országa* című elbeszélését választja terepe helyszínéül, s e szövegre olyan tükörként tekint, melyben ember és kultúra válik láthatóvá. Minthogy az antropológia maga is határtudomány (Biczó 2004: 7), az interdiszciplinaritás és holizmus jegyében könnyen köt házasságot az irodalommal.

Ezen novella választott aspektusának értéke abban rejlik, hogy saját fiktív voltán keresztül képes könnyebben értelmezhetővé tenni a valóságot. Érzékletesen modellálja a *saját és a radikálisan más* találkozásának ütközésén és dilemmáján túl, a *kultúrafüggő fogyatékoság* jelenségét. Ezen folyamatok működési mechanizmusainak

¹ A Rilke idézet Pilinszky könyvének borítóján olvasható (Pilinszky 1974).

jobb megértése segítheti a másság iránti fokozottabb és tudatosabb nyitottság által, magának az együttéléseinknek a mikéntjét, s hozhat közelebb – nem utolsó sorban – önmagunk megértéséhez is.

A továbbiakban igyekszem ismertetni a novella alaphelyzetét, majd azon részeket fókuszba helyezni és kibontani, melyeken keresztül a fentebb említett problémák lényege megvilágítható.

„Ha egy ember, aki csak egy-két napon át látott, vakokból álló nép közé tévedne, bele kéne törődnie abba, hogy hallgasson, vagy hogy bolondnak tartásák.”

(Diderot 1983: 22)²

A *Vakok Országá*a egy olyan elszigetelt társadalmat mutat be, melyben tizenöt generáció óta egy ismeretlen örökletes kór következtében minden gyermek vakon születik. Az ország első lakói még látók voltak, s ugyanazt a kultúrát, nyelvet és világlátást vallották magukénak, mint az ország határain kívül élő lakosok. Azonban egy hirtelen hegyomlás és vulkánkitörés következtében területük teljesen magába záródik, s kultúrájuk egészen egyedi úton kezd el fejlődni. A változó látási (nem-látási) körülmények és az idő múlásának következtében a vakok fokozatosan elfelejtik a régi, látó világból hozott ismereteiket, s új világképet teremtenek maguknak. Minden módszerük és eljárásuk jellegzetes körülményeikből fejlődik ki és természetes könnyedséggel alkalmazkodik szükségleteikhez. Házaikat ablak nélkül építik, az utak és talaj egyenetlenségeit eltüntetik, járdáikra vezető szegélyt emelnek, szigorú rendben építik házaikat, az utcák fordulóit az út szélébe vágott mélyedésekkel jelölik stb. Megváltozott perceptuális érzékelésüknek megfelelően újraformálják nyelvüket is, minden látással, illetve látás hiányával kapcsolatos fogalmat kiiktatnak szótárukból.

Erre az elzárt területre érkezik egy véletlen következtében Nunez, a látó hegymászó, akit társai művelt, vállalkozó szellemű, nagy tapasztalatú embernek tartanak. Nunez és a Vakok Országának lakói közötti első találkozáskor során két meghatározó mondat hangozik el. A vakok ezt kérdezik tőle: „Most jössz a világBA?” – mire ő így válaszol: „A világBÓL jövök” (Wells 1969: 32).³ Megtörténik a találkozás „az idegennel”, aki eddig nem létezett, mert a saját világ határainak érzékelhetőségén kívül maradt. Két eltérő világ, két egészen eltérő nézőpont találkozik. Miután Nunez ájulásából magához tér és nyilvánvalóvá válik számára, hogy a legendákban emlegetett Vakok Országába hozta a véletlen, lelkesedés fogja el, turista-élményt lát a helyzetben: „micsoda nagyszerű kaland, gondolta, hogy

² Részlet Denis Diderot *Levél a vakokról azok használatára, akik látnak* című művéből.

³ A tanulmányban található Wells idézeteket elegendőnek tartom magyarul közölni (Ruzitska Mária ford.), mert azok nem tartalmaznak lényegi eltérést az angol eredetitől.

fognak irigyelni érte odaát!” (Wells 1969: 30) A „civilizált” látó ember felsőbbrendűségi érzetével közelít a vakokhoz. Elégedett mosollyal ismételteti magában a régi közmondást „a félszemű is király a Vakok Országában” (Wells 1969: 31). Úgy gondolja, nyilvánvaló – a látásban megtestesülő különleges és egyedi képességének – fölénye okán a vakok nagyra becsülik majd. Mint egyedüli „ép, normális”, a vakság fogyatékoságával nem bíró embert királyukként fogják tisztelni. Nem számol, és nem is számolhat egyelőre azzal, hogy elképzeléseivel ellentétben a helyiek nálánál sokkalta kifinomultabb szaglással, hallással, tapintással rendelkeznek és tökéletesen eligazodnak általuk teremtett környezetükben. Ezen felül közösen vallott norma- és hitrendszerükkel olyan behozhatatlan előnynek a birtokában vannak, amellyel nem versenyezhet.

A vakok kezdetől fogva ugyanazzal a leigázó attitűddel, a maguk biztos felsőbbrendűségi tudatával közelítenek a Nunez felé, mint ő hozzájuk. Mikor első alkalommal egy köszöntő kiáltás által Nunez jelenvalóvá teszi magát számukra, a helyiek még abban sem biztosak, hogy emberi lény az idegen. Csak mikor beszélni kezd – bár, amit mond csak félig érthető számukra – erősödik a sejtésük, hogy emberrel lehet dolguk. Érzik, hogy bár a jövevény nem teljességében idegen, bizonyos eltérések magyarázatra szorulnak máságát illetően. Mivel nem tudnak róla, hogy országaik határain túl is létezhetnek más országok, így nyilatkoznak róla: „Vad ember a sziklák közül [...] vad szavakat használ [...] Még nemigen tud gondolkozni. Most kezd beszélni [...] Most csinálták” (Wells 1969: 33). A kívülről érkező idegent érthetetlen másága folytán alacsonyabbrendű pozícióba helyezik, máságát vadságnak, butaságnak titulálják.

Míg Nunez társadalmában a vakokat illetik a fogyatékoság stigmájával, jelen esetben az ő vélt kiváltsága, látása válik hasonló bélyeggé: normalitása fogyatékosággá degradálódik, igazolva, hogy „minden betegségnek csak olyan kultúrában van valósága és értéke, amely betegséggé ismert fel” (Foucault 2000: 62).

„A fogyatékoság kategóriája mindig a normalitás kategóriájának negatív tükörképe, a fogyatékoságfogalom ezért eredetében és tartalmában is hűen tükrözi az éppen adott társadalom és csoport életkörülményeit és értékrendjét. Amilyen módon és mértékben eltér az egyes korok és csoportok normalitásésménye, úgy tér el egymástól a korok és csoportok fogyatékoságfogalma is” (Bánfalvy 2009: 17).

A Goffman által felállított hármas stigma-kategória közötti határok ez alkalommal is összemosódnak.⁴ A kezdeti testi fogyatékoság a vakok társadalmának tagjai számára Nunez jellemét is meghatározza, s származására is kihat, hiszen sziklák közül érkező „vad emberként” emlegetik. Azonban, a „fogyatékos” meghatározás jelen esetben csak részben megfelelő, hiszen a szóban utalás

⁴ Testi, jellembeli és származás alapján elkülöníthető stigmák (vö. Goffman 1986: 4).

foglaltatik valaminek a fogyatkozására, illetve hiányára (lásd még *impairment*,⁵ *disability*), Nunez ezzel szemben a látás többletével rendelkezik – persze bizonyos tekintetben a vakoknak „van nem látásuk” – s ebből adódó bizonyos (egyéb érzékszervi) előnyeik is, ami Nuneznek nincs.

Ő azonban egyelőre nem hajlandó magára venni, azonosulni az őt megjelölő stigmával. Máságát nem eltakarni, hanem igazolni akarja. Ellenben, kezdeti felbrendüléseget tükröző önképe egy lassú krízis folyamán kezd leépülni benne.

Bár Nunez másága érdekesség is, – kezdetben derűs hitetlenkedéssel teli kíváncsisággal hallgatják – ugyanakkor félelmet keltően érthetetlen is idegensége miatt, mely magában a látásban manifesztálódik. „A hegyeken át jövök, abból a világból, ahol az emberek látnak, [...] ahol olyan nagy a város, hogy nem is látni a végét. – Látni? – motyogta Pedro érthetetlenül. – Látni?” (Wells 1969: 31) Avagy: „Látom, hová lépek – mondta Nunez. – Olyan szó, hogy „látom” nincs – felelte némi szünet után a vak ember. – Hagyj már fel ezzel a butasággal és gyere, amerre a lépéseimet hallod” (Wells 1969: 36). Egy alkalommal pedig, mikor „szemtől-szembe” vaknak nevezi őket, az egyik öreg a vállán átvetve visszakérdez „Mi az, hogy vak?” (Wells 1969: 36) Igazolva a tézist, miszerint „valamennyi nyelv egy világnézet, és így minden nyelv a világ nézete egy sajátos szempontból” (Telegdi 1986: 355; vö. Sapir 1971: 46). Nunezt nem csak a látó világból hozott szavai, hanem ezen szavakra épülő vizuális bizonyosságon alapuló világfelfogása is érthetlenné teszi a helyiek számára.

„Beszél a látás csodáiról, a hegyekről, az égről, a napkeltéről [...] A vakok végül is kijelentik, hogy hegyek egyáltalán nem léteznek; ahol a lámák legelnek a sziklák között, ott a világ vége, s a sziklák fölött horpadt tető borul a világra, onnan kapják a harmatot és a lavínákat. Nunez szavaiból, ahogy megpróbálja leírni az eget, a felhőket, a csillagokat, a vakok csak annyit értenek, hogy valami undorító, félelmetes üresség van a sima tető helyén, márpedig ők szentül hisznek abban, hogy a világ horpadt teteje sima, bársonyos érintésű” (Wells 1969: 37–38).

Bűnösnek találják Nunez beszédét, hisz az teljességgel szemben áll a helyi közösség világról vallott kollektív felfogásával. Egymaga áll saját igazságával egy egész ország igazságával szemben, s önmagát képviselő kisebbségként szavai hittelessé válnak.

⁵ Az UPIAS (Union of Physically Impaired Against Segregation) nevű egyesület 1976-os *Fundamental Principles of Disability* című dokumentumában a következőképpen határozza meg az *impairment* (sérülés) fogalmát: „lacking all or part of a limb, or having a defective limb, organ or mechanism of the body” (Riddel-Watson 2003: 2). Vagyis: akinek végtagja egészben vagy részben hiányzik, illetve károsodott végtaggal, szervvel vagy testi működéssel rendelkezik. A későbbi dokumentumok lényeges különbséget tesznek *impairment* és *disability* fogalmai között, nem kismértékben a társadalom, kultúra kiközösítő voltára helyezve a hangsúlyt (ld. Rogers–Swadener 2001; Simi 1998; Könczei–Hernádi 2011).

Nunez egy olyan sajátos helyzetbe kerül, melyben kulturális tudását ugyan egyértelmű többség osztja az ország falain túl, viszont számára de facto jelenleg csak a Vakok országa, a vakok közössége létezik, melyben többségi pozíciója kisebbségivé alakul. A számára megszokott, otthonos világ elérhetetlen messzeségben fekszik a hegyeken túl. Illetve, a lapokon túl, merthogy az olvasók döntő többsége nagy valószínűséggel osztja Nunez látó kultúrából adódó tapasztalatait – akárcsak Wells maga is, aki saját látó identitását önmaga számára idegenné téve igyekszik behelyezkedni egy világtalan nézőpontba, s helyez bele minket olvasókat Nunez személyén és látásmódján keresztül a történetbe. Nunez a Vakok országában kultúra nélküli emberré válik, minthogy ezen fogalom közösséget, közösen megosztott tudásokat feltételez – az egyszemélyes kultúra lehetőségét a kultúra-definíciók lényege kizárja.

Nunezben a kommunikálhatatlan és megmagyarázhatatlan igazság egyre nagyobb fokú kétségbeesést és frusztrációt szül, mely végül kis híján agresszióba csap át. Mikor utolsó erejével próbálja gyakorlatban bizonyítani igazát: a látást, a vakok egyszerűen kinevetik, ő pedig végső tehetetlenségében felkap egy ásót, s fenyegetően és sírva deklarálja immár nem királyi, csupán emberi jogait.

„Ide hallgassatok! [...] Én ebben a völgyben azt fogom csinálni, ami nekem tetszik! Halljátok, mit mondok? Azt fogom csinálni, ami nekem tetszik, és oda megyek, ahová akarok!” (Wells 1969: 40)

Azonban a „civilizált” ember tanult morálja felülkerekedik a királyi rangra törőben. Rá kell jönnie, hogy képtelen bántani egy vak embert. Bár éppen látása révén tartja alkalmasnak magát az uralkodói pozícióra, ugyanezen látás előnyei-nek kihasználásától retten vissza célja elérésének érdekében.

A vakok pedig – hasonlóképpen – a gyengébb iránti empátiából nem likvidálják. Meg sem kérdőjeleződik bennük, s hogy más lehetne a „király” rajtuk kívül. Mindketten ugyanazt gondolják – magukról. Ez a „közösség-tudat” azonban olyan fonák helyzetet teremt, mely ugyanazon érme fej és írás oldalát nem teszi könnyebben láthatóvá egymás számára. Mindkét oldal önmegláttatásra törekszik. Egyik fél sem a másikat akarja megismerni, hanem magát megismertetni a másikkal. A makacs önmegismertetés kettős korláta között azonban elúszik a megértés lehetősége. Mindketten adni akarnak. S ez az adás, vétellel transzformálódik, a másik idegenségének az elvételével és önmaguk képére formálásával. Nem átvenni, megismerni, hanem elvenni akarják a máságot, s cserébe adni a sajátot.

Nunezben egyre nő a félelem. Olyan többségi hatalom súlyát érzi magán, amellyel szemben tehetetlen. Visszamenekül a sziklák közé – semleges területre. Kívülálló volt az ország határain belül, s most ismét azzá lesz határain kívül is – de jelenlegi kívülállását maga választja, míg az előző rákényszerített szerepként nehezedett rá. Hazája elérhetetlen messzeségben és magasságban fekszik a feje

fölött, lábai alatt a völgyben pedig a Vakok Országáa kerül el. Ő maga a „Senki Földjén” áll, két világ között, mégis egy olyan helyen, ahol önmaga lehet – igaz „senkiként”. Be kell látnia, hogy az eddigi probléma-megoldási stratégiái kudarcot vallottak. Új módszert kell kidolgoznia túlélése érdekében, mert élelem és ruha híján nem maradhat a sziklák között.

Így Nunez visszatér, másodjára is belép a Vakok Országába. Már nem királyi ambíciókkal, nem a leigázás fölényével, hanem szerényen és önként vállalva azt a szerepet, mellyel a vakok őt a tőlük való minőségbeli, hierarchiális elhasonulás relációja által határoztak meg. Lázadásának mentségére ezt hozza föl: „Bolond voltam. De hát nem tehetek róla, új ember vagyok, csak nemrég készültem el” (Wells 1969: 41). A vakoknak tetszik ez a beszéd. Ez az első alkalom, hogy Nunez az „ő nyelvükön” szólal meg. Rögtön szót is értenek, helyeslően bólogatnak, hiszen valóban „láadását általános butaságának és alsóbbrendűségének számlájára írták” (Wells 1969: 42). Elkezdődik-e itt egy esszenciális megértés, a másikra való nyitás, a sajátta fogadás lehetőségének a megadása? Metszik-e egymást a két világ horizontjai?

Nunez kényszer hatására, saját túlélése végett kezd el másképp viselkedni. Nem saját belső meggyőződése és kíváncsisága az ok a nyitásra, hanem mert nem „lát” más megoldást. Rejthet-e ez valódi megértést magában? Áruhát ölt és játékba lép, elfogadva a vakok játékszabályait. Azonban szerepvállalása kell, hogy igazi megértést is hordozzon magában, mert ha képes jól hazudni, akkor tudnia kell a másik szemléletvilágába belehelyezkedni, s ez képtelenség lenne a megértés előfeltétele nélkül.

A vakok persze Nunezról alkotott eddigi tapasztalataik fényében továbbra is élnek az idegen idegensége iránti gyanúval, s igyekeznek megbizonyosodni róla, hogy a „sajátta hasonuló más” valóban magáénak vallja világfelfogásukat.

Nunez úgy tesz, mintha beismerné, hogy hazudott a világ milyenségét illetően. Kijelenti, hogy a lát szó semmit nem jelent, s hogy elméje gonosz útra tévelyedett. Ez a külsődleges hazugság azonban belső igazsággá kezd transzformálódni benne. Már nem csak hazudja, hogy nincs élet és másik világ a Vakok Országának határain kívül, hanem ontológiailag megkérdőjeleződik benne a hátrahagyott „civilizált világ” képe. Ködös vízióvá homályosul, lassan maga sem tudja eldönteni valóban létezett-e. Az idegennel való találkozás során önmaga számára is idegenné kezd válni. A jelen-világ olyan valóságossággal nehezedik rá, mely elnyomja egy másik, a jelenlegitől radikálisan eltérő létezésének a lehetőségét. A jelen semmissé teszi a múltat. Jelenben tart. Nunezben egyfajta identitás-átalakulás kezdődik meg.

Hasonló folyamaton megy át, mint annak előtte a Vakok Országának első generációs lakói, s később az azt követők. A hazájától való teljes izolálódás és az új körülményekhez való alkalmazkodás szükségessége új világot teremt számára,

melyben a múlt legendává vékonyodik. Nunez kezd maga is gyökértelessé válni. De új gyökereit – az első vakokkal ellentétben – nem magának kell megteremtenie, elég magáévá fogadnia – ami nem kockázatmentes vállalkozás (ha egyáltalán lehetséges).

Egyelőre polgárjogot nyer a Vakok Országába – *de jure* közjük valóvá válik. Az ország törvényei és jogai immár rá is vonatkoznak. Persze, a törvények eddig is álltak fölötte, a különbség az, hogy immár ő áll „alájuk” (*understand*). S így – bár kényszer hatására – Nunez az egyedüli a novellában, aki megértővé és megismerővé kezd válni. Nyit és látni kezd. Látni és érteni a vakságot és a vakokat egy olyan országban, melynek lakói vakok maradnak mind fizikálisan és mentálisan a másra, az újra. Országuk nem is lehetne többé a „Vakok Országá”, ha „megláthatnának” egy idegent.

Ismert jelenség, miszerint egy társadalom marginális szféráján elhelyezkedő egyén könnyebben alakít ki kapcsolatot kezdetben a hozzá hasonlóan peremhelyzetben lévőkkel (vö. Schensul – Lecompte 1999: 76) – ez érhető tetten jelen esetben is. Az egyik fiatal helyi lány, Medina nem illik bele a vakok szépségről vallott női ideáljába, mert túl hosszúak a szempillái, érdes a hangja és nem simulékony a természete. Csúnya nőnek tartják, akinek senki nem udvarol. Nunez számára azonban mindez előnyként tűnik fel. Beleszeret a lányba, aki viszonozza érzéseit. Kettejük lehetséges egyesülése egy olyan kulcs potenciálját villantja föl, amely a szerelem – mint legmélyebb megértés által – megnyithatná immár *de facto* is a vakok és látók világa közötti ajtót, ami eddig csak *de jure* és kötelességből volt lehetséges.

De a kulcs álkulcsnak bizonyul. Medina nem érti meg Nunezt. Szívesen hallgatja, de a mese kategóriájába sorolja a fiú beszámolóit, fel sem tételezi, hogy azok igazak lehetnek. Medínára az idegenség csodája van hatással, az egyben lenyűgöző és félelmetes másság tapasztalata, mellyel nem akar és nem is tud azonosulni, csak a hitetlenség biztonságos távlatából hallgatni azt. A másság meséje, nem maga a másság vonzza. Nunez számára ez azonban még nem világos. A szerelem „vakká” teszi.

Házasságuk lehetőségét a vakok fajuk meggyalázásaként értékelik. Nunez csak akkor kaphatná meg a lány kezét, ha végleg levetkőznék fogyatékoságát. A vak tudósok a gyógyulás varázsszerét ajánlják fel neki. Megállapítják, hogy betegségének oka a szempillái alatt mozgó két golyó, mely állandóan izgatja az agyát, ezáltal megzavarva elméjét. Egyetlen módja, hogy ismét épelméjű lehessen; ha a fölösleges, agyat ingerlő testeket műtét útján végleg eltávolítják.⁶ Nunez integrá-

⁶ Ez az eljárás híven tükrözi a fogyatékoság „orvosi modelljét”, mely a normalitás fegyelmező eljárásaihoz való alkalmazkodási rendszert tükröz, s látásmódjában a fogyatékoság olyan hibás jelenségként konstituálódik, mely orvosi úton javításra szorul (vö. Kőnczei – Hernádi 2011: 6–7).

ciójának végső ára szeme-világának, s azzal együtt eddigi világának végleges elvesztése. Nem tarthat egyszerűen a Látók és Vakok Országába. A műtét lehetőségével megnyílik az utolsó ajtó a Vakok Országába, amely lényegében mindig is csak mintha „ablak” lett volna, amelyen átláthatott, átszólhatott, de amely olyan magasságban helyezkedett el, hogy át nem mászhatott rajta. Az üvegen áttekintve pedig állandóan zavarta a látványt, hogy sosem csak a vakokat látta, hanem mindig egy sziluettet is tükröződni, aki szembe nézett vele, s aki ő maga volt. Akármelyik szegletébe igyekezett helyezkedni az ablaknak, hogy más perspektívából többet láthasson, a sziluett állandóan vele együtt mozgott.

A vakok tudják, hogy Nunez ott van, egészen közel hozzájuk. Mint ahogy azonban házaikat is mind ablak nélkül építik, az ablak fogalma is értelmezhetetlen számukra, így megvan az a behozhatatlan előnyük, hogy nem zavarhatja őket a Nunez arca előtti ablakon visszatükröződő önnön képük. Nem sérül az identitásuk. Érzik, hogy van valami, ami elválasztja őket, s bár nem tudják, mi az, felajánlják, hogy segítenek áttörni. Csak Nunez tudja, hogy az ablak betörésével és megszűnésével ő is megszűnne, önmaga képét is örökre el kellene veszítenie, ami kép-telenség volna.

Visszautasítja helyi társadalmi legitimációjának utolsó feltételét, amellyel a szolgai alsóbbrendűségből a vak polgár rangjára emelkedhetne. Amint meglátja a felkelő lapot, ami láthatóvá tesz mindent, amelyre ránéz, úgy érzi, ezzel a ragyogással szemben a vakok világa a bűn fészke. Ahogy a fényes sugarak egyre fentebb kúsznak az országot körülvevő sziklafalon, Nunez is úgy kezd egyre magasabbra és magasabbra kapaszkodni a megmászhatatlannak tűnő meredélyen, hogy visszajuthasson saját világába. Szaggatott ruhában, vérző kezekkel és lábakkal, de elégedett mosollyal ledől egy kiszögellésen, ahol lassan leszáll rá az éjszaka, de ő már mindebből nem lát semmit, teljes mozdulatlanságban fekszik tovább a hideg csillagok alatt. Az idegen nem válik bennszülötté. Nunez képtelen a vakok normalitás-eszményét betöltve, önmagát megtagadva, önmaga is vakká válni.

„Mehr Licht!”
(Goethe)

Az irodalmi szövegek abban tudnak másként – s esetekben hatékonyabban – teljesíteni a valós esettanulmányoknál, hogy legitimált poetikai eszköztáruk forgatásával, hol finomságukban, hol túlzásaikban egyértelműbben képesek kidomborítani egy-egy problematikát.

Minden megértés egyetértés? Minden megértés önmegértés? Egyetértés és befogadás általi (ön)megértés lehetetlensége veszi körül a két világot és nincsen híd, mely a látás, illetve a nem-látás képességéből adódó hiást képes lenne átívelni. Mivel percepciónkat mindig valamely kultúrában való részvétel során saját-

títjuk el (vö. Cole – Scribner 1974: 61–97), akaratlanul is egyfajta etnocentrikus látásmód ivódik belénk, melynek következtében „az igazságot, és az értelmet csak szülőhazánk szokásaihoz és ítéleteihez tudjuk mérni: úgy hisszük, mindig nálunk van az üdvözítő vallás, a tökéletes államrend, a teljes és hibátlan erkölcs” (Montaigne 1983: 92–93). Így, mikor egy másik kultúrával szembesülünk, könnyen előfordul, hogy javunkra kezdünk hasonlítani, és mintegy tanárként – vagyis olyanként, aki jobban, többet tud – meg akarjuk mutatni, akár rá akarjuk kényszeríteni a másikat a saját igazunkat. Nunez és a vakok között vice versa ez az attitűd érvényesül „Nem tudják, mit jelent az: látni [...] no majd én megmagyarázom nekik” (Wells 1969: 32) – véli Nunez.

„Bizonyára azért teremtődött, hogy elsajátítsa azt a bölcsességet, amelyet ők már a magukénak mondhatnak, s bár összefüggéstelenül beszél, és ügyetlenül viselkedik, bátorságában és jóindulatában nem kételkednek. Remélik, hogy igyekezni fog mindent megtanulni” (Wells 1969: 35)

– vélik a vakok. A tanár-szerep, gyermek-szerep nélkül azonban érvénytelen. Idegen kultúrában „mintha az ember kénytelen volna gyerekké válni” (vö. Goldstein 1994: 85–91). A gyerek-szereppel történő azonosulásnak – amennyiben az nyitottságot és kíváncsiságot feltételez – vannak előnyei. Persze nagyon nehéz úgy gyermekké válni, ha az ember már nem az, és már többé-kevésbé kiforrott normarendszerrel rendelkezik – ami nem csupán hátrányára szolgál, hanem védelmezi is. Ennek ellenére érdemes időről időre emlékeztetni magunkat a kulturális relativizmus tanítására, miszerint „minden társadalom és minden kultúra, mint minden hópehely, mint minden ujjlenyomat egyedülálló és páratlan jelenség (Peacock 1991: 76), s ezért csak a maga egyediségében lehet (nem) megítélni (vö. Borsányi 1988: 57; Hollós 1995: 5–6). Érdemes emellett tudatosítani, hogy társadalmaink normalitás-eszményei jelentősen befolyásolják a fogyatékos fogalmát. A fogyatékos nem kis mértékben társadalmi-konstrukció, s e tekintetben is igyekezni kell ön(fel)vizsgálatra s „türelmes elidőzésre és dialógikus nyitottságra” (Prónai 1995) edzeni magunkat.

Hall azt állítja, hogy:

„Az ember képtelen levetkőzni kultúráját, próbálkozzék bár körömszakadtáig, mert az beette magát idegrendszerének gyökéig; kultúrája határozza meg, hogyan észleli a világot. Kultúránk nagyobbrészt rejtett, és kívül esik a tudatos cselekvések szféráján [...] ha olykor tudatosul is egy-egy szilánkja, változtatni rajta akkor is nehéz” (Hall 1966: 251).

Kultúránk olyan sűrűn behálóz minket, hogy lehetetlenség elrepülni belőle, vagy kicserélni a hálója anyagát – azonban az idegennel való találkozás, nem az idegenné válásról kell, hogy szóljon.

Ha nem is a teljes levetkőzés, csak bizonyos ruhadarabok levétele és minél többszöri tükörbe tekintés által reményeink szerint többnyire lehetséges nem ennyire végletesen és végzetesen alakítani a szembesülést azzal a mással, aki nem csak távol, hanem körülöttünk és magunkban is van. A görög *κρίσις* (krízisz) szó sem csupán negatív tartalmat hordoz. Válság mellett egyszerűen fordulatot is jelent (Carver – Scheier 2002), vagyis olyasfajta változás lehetőségét hordozza magában, melynek kimenetele nyitottságában talán rajtunk is múlik.

Felhasznált irodalom

- BÁNFALVY Csaba
2009 Gyógypedagógiai szociológia. In Könczei György (szerk.): *Fogyatékoságtudományi Tanulmányok VIII. A háttérismertek és a szemléletformálás szövegei*. 6–82. ELTE – BGGYK
- BICZÓ Gábor
2004 *Az Idegen: variációk Simmeltől Derridáig*. Debrecen: Csokonai Kiadó
- BORSÁNYI László
1988 A megfigyelési technikák az etnológiai terepmunkában. *Ethnographia* 99 (1): 53–82.
- CARVER, Charles – SCHEIER, Michael
2002 *Személyiségpszichológia*. Budapest: Osiris
- COLE, Michael – SCRIBNER, Sylvia
1974 *Culture and thought. A psychological introduction*. New York: John Wiley and Sons
- DIDEROT, Denis
1983 *Levél a vakokról azok használatára, akik látnak*. In Denis Diderot: *Válogatott filozófiai művei*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- FOUCAULT, Michel
2000 *Elmebetegség és pszichológia. A klinikai orvoslás születése*. Budapest: Corvina
- GOFFMAN, Erving
1963 *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon&Schuster
- GROCE NORA, Ellen
2004 *A siketek szigete: Az örökletes siketség Martha's Vineyard-szigetén*. Budapest: Fogyatékosok Esélye Közalapítvány
- HALL, Edward
1976 *Rejtett dimenziók*. Budapest: Gondolat
- HOLLÓS Marida
1995 *Bevezetés a kulturális antropológiába*. Szimbiózis 4 (5). Budapest: ELTE BTK Kulturális Antropológia
- KÖNCZEI György – HERNÁDI Ilona
2011 *A fogyatékoságtudomány fő fogalma és annak változásai*. In Nagy Zita Éva (szerk.): *Az akadályozott és az egészségkárosodott emberek életbelsője Magyarországon*. Budapest: Csálád és Szociálpolitikai Intézet
- MONTAIGNE, Michel
1983 *Esszék*. Bukarest: Kriterion
- PEACOCK, James
1991 *The anthropological lens. Harsh light, soft focus*. Cambridge: Cambridge University Press

- PILINSZKY János
1974 *Végkifejlet. Versek és színművek.* Budapest: Szépirodalmi
- PRÓNAI Csaba
1995 *Mi a kulturális antropológia?* In PRÓNAI Csaba: *Cigánykutatás és kulturális antropológia.* Budapest – Kaposvár: ELTE – BTK
- RIDDEL, Sheila – WATSON, Nick
2003 *Disability, Culture and Identity.* Malaysia: Pearson/Prentice Hall
- ROGERS, J. Linda – SWADENER, Beth Blue
2011 *Semiotics & Disability: Interrogating Categories of Difference.* New York: State University of New York Press
- SACKS, Oliver
1998 *The Island of the Colourblind.* New York: Random House
- SAPIR, Edward
1971 *A nyelvészet mint tudomány.* In SAPIR Edward: *Az ember és a nyelv.* Budapest: Gondolat Kiadó
- SARKADI Mónika – VAJDA Róza
1994 Vendégünk volt Donna Goldstein Berkeleyből. *Szimbiózis* 3. 85–91. Budapest: ELTE BTK Kulturális Antropológia
- SCHENSUL, Stephen – SCHENSUL, Jean – LECOMPTE, Margaret
1999 *Essential Ethnographic Methods.* Walnut Creek: Altamira Press
- SIMI, Linton
1998 *Claiming Disability.* New York: New York University Press
- TELEGDI Zsigmond
1985 *Utószó.* In Telegdi Zsigmond: *Wilhelm von Humboldt válogatott írásai.* Budapest: Európa Könyvkiadó
- WELLS, Herbert George
1969 *A Vakok Országáa.* In WELLS Herbert George: *Elbeszélések.* 24–49. Budapest: Európa Könyvkiadó
- WELLS, Herbert George
2004 The Country of the Blind. In *The Country of the Blind And Other Stories.* 376–399. Pennsylvania State University
<http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/hgwells/country-blind.pdf> (A letöltés dátuma: 2103. június 4.)

Anna Kunt

IN AND OUT OF SIGHT
THE CRISIS OF MEETING 'THE STRANGER' IN THE MIRROR OF
H. G. WELLS' SHORT STORY *THE COUNTRY OF THE BLIND*

On the common playground of anthropology and literature the study is examining through the short story of H. G. Wells' *The Country of the Blind* the phenomenon of the *culture-dependent disability*, besides the crashing meeting and dilemma of *the familiar and the radically different*. This nominal case-study chooses a literal corpus as its focus of fieldwork, and considers the words as mirrors that reflect us and our culture. The benefit of the literary text can be conceded in its special ability to highlight certain problems through its legalized poetic tool-kit, so to say in its potential of making reality more easily understandable through its fictive essence. Recognizing the working-mechanism of the processes mentioned above, by developing a more conscious and open attitude towards the other, might ease the ways of coexistence and move us closer to a better understanding – last but not least – of ourselves.

Keywords: literature as field, culture-dependent disability, blindness, open crisis, stigma of otherness